

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано сучасний стан сільського господарства Тернопільської області, розкрито основні проблеми й намічені шляхи їх розв'язання.

The article analyzes the current state of agriculture in Ternopil region, the basic problems and ways of their solution.

Ключові слова: сільське господарство, тваринництво, рослинництво, виробництво продукції.

Keywords: agriculture, animal husbandry, crop production, production.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні сільськогосподарське виробництво і в цілому агропромисловий комплекс України перебувають у центрі суспільної уваги. Це пов'язано з низкою причин; однією з головних є недосконалість реформ, проведених у галузі, й недоведення їх до логічного завершення. Передача основної частини земельних ресурсів у власність організаційно-правовим формам, неспроможним сконцентрувати значний фінансовий ресурс та, відповідно, забезпечити інноваційний розвиток, негативно впливає на стан основного капіталу сільськогосподарської галузі, а також відповідне позначається на цінах на сільськогосподарську продукцію, макроекономічних показниках держави і добробуті її населення. Такі явища викликають у населення України велику стурбованість і загострюють соціальну напруженість.

Тернопільська область завдяки сприятливим природним, агрокліматичним умовам та історично складеним традиціям характерна високим рівнем розвитку сільського господарства і значним обсягом виробництва продукції рослинництва й тваринництва на душу населення.

Спробуємо на основі статистичних даних Головного управління статистики у Тернопільській області проаналізувати розвиток сільського господарства краю і на основі нього визначити можливі шляхи поліпшення ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблеми функціонування та розвитку сільського господарства розглядають багато економістів: В. Г. Андрійчук, В. Я. Мессель-Веселяк, М. Й. Малік, П. Т. Саблук, Ю. Я. Лузан та ін. Однак невирішеними залишаються питання, що стосуються регіональних аспектів та проблем розвитку сільського господарства в окремих областях України.

Метою статті є показати стан розвитку сільського господарства Тернопільської області на прикладі статистичних даних за 2010 – 2012 роки, висвітлити сильні і слабкі сторони, проблеми та перспективи його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значні природні й трудові ресурси Тернопільщини, концентрація переробної промисловості (цукрової, спиртової, плодоовочеконсервної), географічне розташування на перехресті важливих транспортних доріг із Східної Європи до Центральної і Західної Європи виділяють область як регіон із сприятливими можливостями для розвитку сільського господарства.

Рівень освоєності земельних ресурсів в області досить високий. Із загальної площі земельного фонду (1382,4 тис. га) 85% становлять землі, використовувані для сільського господарства. Основна частина цих земель припадає на сільськогосподарські угіддя, площа яких досягає близько 1000 гектарів. Орні землі в структурі сільськогосподарських угідь становлять 84,2% (близько 890 тис. га). Це – один із найвищих показників в Україні [3].

У 2011 р. загальне виробництво продукції сільського господарства Тернопільської області порівняно з 2010 р. зросло на 25,1%, у сільськогосподарських підприємствах – на 34,3%, у господарствах населення – на 19,9%. Провідною галуззю сільського господарства області є рослинництво, частка якого у виробництві валової продукції сільського

господарства дорівнює 65,9%. Основними галузями рослинництва є вирощування зернових культур, цукрових буряків, картоплі, овочів та кормових культур.

У 2011 р. обсяг виробництва продукції рослинництва порівняно з 2010 р. зріс на 38,8%, у т. ч. в аграрних підприємствах – на 39,7%, у господарствах населення – на 38,1%. Загальне виробництво основних сільськогосподарських культур в області відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Виробництво основних сільськогосподарських культур
у Тернопільській області в 2011 р. ***

Сільськогоспо-дарські культури	Валовий збір			Площа збирання			Урожайність	
	тис. т	2011 р. до 2010 р.		тис. га	2011 р. до 2010 р.		ц з 1 га	до 2010 р. (+, -)
		+, -	у %		+, -	у %		
Зернові та зернобобові культури ¹	1881,2	620,2	149,2	459,2	4,0	100,9	41,0	13,3
з них								
пшениця	847,6	254,1	142,8	221,6	-15,0	93,7	38,2	13,1
ячмінь	297,5	60,6	125,5	93,6	-18,5	83,5	31,8	10,7
кукурудза на зерно	684,7	292,0	174,4	109,0	34,5	146,4	62,8	10,1
гречка	15,8	7,2	185,7	17,7	6,1	152,3	9,0	1,6
Цукрові буряки (фабричні)	1988,7	434,1	127,9	59,9	-0,8	98,6	332	76
Соняшник на зерно	22,2	8,9	167,1	13,0	2,2	120,3	17,1	4,8
Ріпак – усього	105,5	10,0	110,4	53,0	0,3	100,4	19,9	1,8
Картопля	1247,1	416,4	150,1	65,5	8,1	114,2	190	45
Овочі – всього	251,8	58,3	130,2	11,4	1,7	118,2	221	21
Плоди та ягоди	26,3	7,8	142,4	5,5	-0,2	97,6	47,3	14,9

* за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Як видно з таблиці 1, у 2011 р. в області зросло виробництво всіх основних сільськогосподарських культур. Виробництво зернових культур збільшилося на 49,2%, в основному за рахунок зростання врожайності на 13,3 ц з 1 га.

Площа їх збирання збільшилася тільки на 0,9%. У структурі виробництва зернових найбільшу частку займали пшениця (45,1%) та кукурудза (36,4%).

Сільськогосподарські підприємства в 2011 р. виробили 1469,4 тис. т зерна, що становить 78,1% їх загального валового збору в області. Урожайність зернових культур у аграрних підприємствах у 2011 р. досягла 44,0 ц з 1га, що на 15,0 ц більше, ніж у 2010 р. Найвища врожайність зернових була в агроформуваннях Підволочиського, Бучацького і Лановецького районів, де зібрали в середньому відповідно по 60,0 ц, 56,8 ц та 53,4 ц збіжжя з 1 га.

У 2011 р. валовий збір цукрових буряків порівняно з 2010 р. на Тернопільщині зріс на 27,9% (за рахунок підвищення врожайності на 76 ц з 1 га). Сільськогосподарські підприємства накопали 1762,7 тис. т солодких коренів за середньої врожайності 342 ц з 1 га (в 2010 р. – 256 ц). Найвищої врожайності цукрових буряків досягли аграрні підприємства Гусятинського (446 ц) та Терехівського (437 ц) районів.

Виробництво соняшнику на зерно збільшилося в 2011 р. на 67,1% як за рахунок розширення площ збирання на 2,2 тис. га, так і в результаті зростання врожайності на 4,8 ц з 1 га. Валовий збір ріпаку в порівнянні з 2010 р. зріс на 10,4%, в основному, за рахунок підвищення врожайності на 1,8 ц з 1 га. Сільськогосподарські підприємства виробили 99,1% соняшнику на зерно та 99,3% ріпаку (від їх загальних обсягів виробництва в області).

Значно зросло на Тернопільщині виробництво картоплі (на 50,1%) та овочів (на

30,2%) – у результаті розширення площ збирання, так і підвищення врожайності. Виробництво плодів та ягід у всіх категоріях господарств зросло на 42,4% за рахунок збільшення врожайності на 14,9 ц з 1 га. Господарства населення у 2011 р. виростили 93,4% врожаю картоплі, 89,4% овочів, 83,7% плодів та ягід, 21,9% зерна, 11,4% цукрових буряків (фабричних).

Тернопільська область має сприятливі передумови для розвитку тваринництва: наявність пасовищ, кормових відходів харчової промисловості та побічної продукції галузей рослинництва і розвинутого польового кормовиробництва.

Незважаючи на це, тваринництво залишається на другому місці після рослинництва.

У 2011 р. обсяг виробництва валової продукції тваринництва порівняно з 2010 р. зріс на 1,2%, в т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 12,0%, а в господарствах населення зменшився на 1,3%. Виробництво основних видів тваринницької продукції відображено в таблиці 2.

Виробництво м'яса у 2011 р. (реалізація худоби та птиці на забій, у живій вазі) в усіх категоріях господарств порівняно з 2010 р. зросло на 1,4 тис. т, молока – на 1,2 тис. т, яєць – на 8,9 млн. шт.

Сільськогосподарські підприємства 10 районів наростили обсяги виробництва м'яса, з них найвагомніше: в Тернопільському (на 98,6%), Зборівському (на 59,5%), Збараському (на 55,3%) та Гусятинському (на 48,2%) районах. У структурі реалізації худоби та птиці на забій із ферм сільськогосподарських підприємств (окрім малих) частка свиней становила 64,7%, ВРХ – 21,3%, птиці – 14,0%.

Сільськогосподарські підприємства (окрім малих) у 2011 р. збільшили обсяг вирощування худоби та птиці на 13,4%. Середньодобові прирости ВРХ на вирощуванні, відгодівлі й нагулі становили 518 г (на 16 г менше, ніж у 2010 р.), свиней – 371 г (на 7 г менше). Відношення загального обсягу вирощування худоби та птиці до обсягу їх реалізації на забій становило 101,4% (у 2010 р. – 118,6%).

Таблиця 2

**Виробництво основних видів тваринницької продукції
у Тернопільській області в 2011 р. ***

	Усі категорії господарств		У тому числі				Частка господарств населення в загальному виробництві, %	
			сільськогосподарські підприємства		господарства населення			
	2011 р	2011 р. у % до 2010 р.	2011р	2011 р. у % до 2010 р.	2011р	2011 р. у % до 2010 р.	2011 р.	2010 р.
М'ясо ¹ , тис. т	58,4	102,5	15,7	131,2	42,7	94,7	73,1	79,1
Молоко, тис. т	417,9	100,3	37,6	109,0	380,3	99,5	91,0	91,7
Яйця, млн. шт.	378,7	102,4	132,8	112,2	245,9	97,8	64,9	68,0

¹ Реалізація худоби та птиці на забій, у живій вазі.

* за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

За рахунок збільшення стада корів агроформування наростили обсяги виробництва молока на 9,0%. Середній надій молока від корови в аграрних підприємствах (окрім малих) зменшився на 12 кг і становив 4114 кг.

Найвищою продуктивність корів у 2011 р. була в сільськогосподарських підприємствах Бучацького (6000 кг), Підволочиського (4599 кг) і Збараського (4142 кг) районів.

Виробництво яєць у сільськогосподарських підприємствах збільшилося порівняно з 2010 р. на 12,2%. Від курки-несучки сільськогосподарські підприємства (крім малих) отримали по 222 шт. яєць, що на 25 шт. менше, ніж у 2010 р.

Потенційні можливості розвитку тваринництва залежать насамперед від чисельності поголів'я тварин та птиці, яке за станом на 1 січня 2012 р. характерне такими даними (табл. 3).

На 1 січня 2012 р. зросла чисельність поголів'я ВРХ в сільськогосподарських підприємствах 13 районів, у т. ч. корів – у 10 районах; свиней – у Терехівському (на 20,9%), Бучацькому (на 5,9%) та Зборівському (на 1,4%) районах. Значно зменшилося поголів'я ВРХ в господарствах Гусятинського (в 9,1 раза) та Кременецького (в 5 разів) районів; свиней – у сільськогосподарських підприємствах Монастириського (в 5,3 раза), Бережанського (в 4,8 раза), Підгаєцького (в 3,8 раза) та Борщівського (в 3,2 раза) районів.

Загальний приплід телят збільшився на 3,6%, поросят – зменшився на 13,0%. У розрахунку на 100 маток вихід телят від корів становив 72 голови, поросят від основних свиноматок – 1201 голова.

В аграрних підприємствах показник падежу (до обороту стада) ВРХ 2010 р. зменшився на 0,1 в. п., свиней – на 1,2 в. п. і становив відповідно 0,6% і 1,2%. Сільськогосподарські підприємства у 2011 р. порівняно з 2010 р. зменшили продаж населенню молодняка ВРХ на 4,4%, свиней – на 1,3%.

У розрахунку на одну умовну голову великої худоби припадало по 12,4 ц корм. од., або на 1,9 ц більше.

Таблиця 3

Поголів'я худоби та птиці у Тернопільській області, (тис. голів) *

	Усі категорії господарств			У тому числі					
				сільськогосподарські підприємства			господарства населення		
	2012 р.	2012 р. до 2011 р.		2012 р.	2012 р. до 2011 р.		2012 р.	2012 р. до 2011 р.	
		+, -	у %		+, -	у %		Р.	+, -
Велика рогата худоба	179,1	-3,3	98,2	29,3	2,7	109,9	149,8	-6,0	96,1
У т. ч. корови	109,2	-2,7	97,6	9,4	0,4	104,5	99,8	-3,1	97,0
Свині	349,9	-19,8	94,6	93,0	16,3	85,1	256,9	-3,5	98,7
Вівці та кози	11,0	-0,2	98,2	0,4	0,0	104,9	10,6	-0,2	98,1
Птиця	4267,9	-68,8	98,4	742,0	-18,5	97,6	3525,9	-50,3	98,6

* за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Для повнішого аналізу сільського господарства області доцільно розглянути його сильні та слабкі сторони, що вагомо впливають на розвиток господарства Тернопільщини.

Сильними сторонами є:

- потенційні можливості сільського господарства області дають змогу значно нарости виробництво сільськогосподарської продукції;
- чисельність сільського населення (57%) достатньо забезпечує потребу АПК в трудових ресурсах.;
- дешева та порівняно добре кваліфікована робоча сила є привабливою для залучення іноземних інвесторів у сільське господарство;
- запровадження прогресивних технологій в агропромисловому комплексі дає змогу підвищити врожайність сільськогосподарських культур та продуктивність тварин;
- розвиток садівництва за рахунок освоєння необроблювальних земель;
- наявність аграрних освітніх закладів різних рівнів акредитації, для підготовки спеціалістів;
- наявність майданчиків для будівництва (реконструкції) великотоварних ферм з виробництва продукції тваринництва.

Слабкі сторони сільського господарства Тернопільської області:

- не сформований регіональний ринок сільськогосподарської продукції;
- не функціонує належним чином акредитована «Агропромислова біржа»;
- слабка матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств, що зумовлює високу трудомісткість та собівартість виробництва тваринницької продукції;
- диспаритет цін на продукцію сільського господарства і матеріально-технічні ресурси для села;
- високий рівень безробіття на селі, низька оплата праці висококваліфікованих спеціалістів;
- недостатній розвиток підприємництва на селі, відсутність належної інфраструктури сільських поселень;
- низький рівень доходів сільського населення;
- незавершеність реформування сільського господарства, низька продуктивність аграрного сектору;
- деконцентрація галузі тваринництва (в сільгосппідприємствах області виробляють лише 11,0 % – м'яса, молока – 7% та яєць – 25%, в Україні відповідно 37, 19, 50%) .

У зв'язку з несприятливою ціновою політикою на ринку сільгосппродукції та неефективністю фінансово-економічного механізму підтримки галузі у товаровиробників виникають проблеми з погашенням високих відсоткових ставок за отриманими кредитами і закупівлею за оптимальними цінами пального, насіння, добрив та сільськогосподарської техніки, що суттєво зменшує рентабельність діяльності у рослинництві.

Відсутність власних коштів для інвестування проектів розвитку тваринництва, їх великі терміни окупності на фоні дешевого імпорту тваринницької продукції зумовлюють збитковість тваринництва. Хоча в 2011 р. всі категорії господарств виростили рекордний за час утворення Тернопільської області врожай.

Із метою захисту зерновиробників області від ризиків і загроз та перетворення їх на повноцінних учасників ринку сільгосппродукції введено в дію комплекси з приймання, зберігання та переробки зерна у Підволочиському районі – ТОВ «Україна»; з виробництва молока у Бучацькому районі – ТОВ «Бучачагрохлібпром» (с. Ліщанці).

В області доцільно було б забезпечити відновлення виробничої діяльності непрацюючих підприємств молокопереробної промисловості: ВАТ «Монастириський молокозавод»; ВАТ «Шумський маслозавод»; ВАТ «Підгаєцький маслосирзавод», «Коропець».

У 2012 р. на Тернопільщині заплановано реалізувати 5 інвестиційних проектів із будівництва та реконструкції тваринницьких комплексів загальною потужністю 2,4 тис. корів, 30 тис. свиней та 100 тис. голів курей. У т. ч. будівництво і реконструкція молочних комплексів Бучацького району – ТОВ «Бучачагрохлібпром» у селах Осівці, Заривинці, Медведівці на 800 корів кожний та с. Ліщанці – на 1200 голів корів.

Також заплановано введення в дію комплексів: із вирощування та відгодівлі свиней у с. Медин (ТОВ «Україна») Підволочиського району потужністю 20 тис. голів на рік; з вирощування та відгодівлі свиней у с. Долина (ТОВ «М'ясопром») Теребовлянського району потужністю 13 тис. голів.

Першочерговими заходами, що їх доцільно здійснити для перспективного розвитку сільського господарства області, мають бути, на нашу думку, наступні:

1. Забезпечити підвищення родючості ґрунтів шляхом вапнування і сидерації кислих ґрунтів та створення умов для підвищення врожайності сільськогосподарських культур на них у межах 15%.

2. Провести роботи щодо міжгосподарського обміну і закупівлі високоякісного насіння нових сортів та гібридів сільськогосподарських культур.

3. Забезпечити своєчасне оформлення зобов'язань із фінансування видатків за бюджетними програмами підтримки розвитку підприємств АПК та здійснення заходів щодо ефективного й повного їх використання.

4. Сприяти впровадженню сучасних енергозберігаючих технологій в утриманні та відгодівлі тварин. Забезпечити створення і розвиток мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

5. Сприяти створенню інфраструктури зберігання, постачання та реалізації сільськогосподарської продукції на території регіону.

6. Продовжити роботу із системними банками, які представлені в області, щодо кредитування підприємств АПК.

7. Забезпечити ефективну роботу цукрових заводів області шляхом збільшення обсягів переробки цукрових буряків, вирощених на Тернопільщині.

8. Сприяти модернізації діючих та введенню в експлуатацію нових виробничих потужностей, техніко-технологічному переоснащенню підприємств харчової та переробної промисловості, участі підприємств у виставкових заходах як на державному, так і на міжнародному рівні.

9. Створити мережу сервісних центрів для обслуговування складної сільськогосподарської техніки.

Висновки. Сучасний стан сільського господарства Тернопільської області є задовільним. В області вдалося стабілізувати ситуацію у тваринницькій галузі. Підвищення закупівельних цін на молоко сприятиме зниженню темпів спаду його виробництва в усіх категоріях господарств.

Стабілізації ситуації в тваринницькій галузі сприятиме впровадження проектів у галузі молочного скотарства.

Тернопільська область має всі потенційні можливості для відродження й ефективного розвитку сільського господарства. Важливо вжити низку економіко-технологічних та соціально-економічних заходів для розв'язання нагальних проблем розвитку сільськогосподарського виробництва та підвищення конкурентоспроможності його продукції відповідно до вимог вітчизняного і світового ринку. Реалізація цих заходів дасть змогу аграрному секторові економіки стати надзвичайно прибутковою галуззю регіону і сприятиме сталому розвитку держави загалом.

Література

1. *Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку)* / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

2. *Державний комітет статистики України* [www.ukrstat.gov.ua].

3. *Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві: доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу економістів-аграрників 25 – 26 лютого 2010 року* / В. Я. Месель-Веселяк. – К.: ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2010. – 57 с.

4. *Саблук П. Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення)* / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // *Економіка АПК*. – 2009. – № 12. – С. 3–13.

5. *Сава А. П., Сава П. Т. Регіональні аспекти розвитку аграрного сектору економіки: проблеми і перспективи* // [Електронний ресурс].

6. *Сільське господарство Тернопільської області за 2010 рік: Статистичний збірник* / за ред. Т. М. Грищук. – Тернопіль : Тернопільське ГУС, 2011. – 215 с.

7. *Тваринництво України: Статистичний збірник*. За ред. Н. С. Власенко. – Київ, 2012. – 211 с. [електронний ресурс].